

מרחב המגורים הישראלי
שכונת יד התשעה, הרצליה

How to cite:

'Yad Hatisha'a Neighborhood ,Herzeliya', Laboratory for Contemporary Urban Design, Tel Aviv University, Israel, January 2011
'שכונת יד התשעה, הרצליה', המעבדה לעיצוב עירוני, אוניברסיטת תל אביב, ינואר 2011

מרחב המגורים הישראלי

פרויקט "מרחב המגורים הישראלי" הוקם על מנת ליצור לראשונה מאגר ידע על שכונות ישראליות, ותיקות וחדשות, כבסיס להשוואה וניתוח עתידיים. הפרויקט מציע מתודולוגיה אחידה ומקיפה, שאינה מתבססת רק על נתונים מספריים וסטטיסטיים אלא נשענת בעיקרה על ניתוח מרחבי איכותני בשילוב עם נתונים כמותיים. בכך, הפרויקט מחדש ותורם בשלוש רמות שונות: חשיפה של שכונות מגורים שאינן נמצאות על סדר היום באקדמיה או בפרקטיקה התכנונית, פיתוח מתודולוגיה למחקר השוואתי ורב תחומי של מרקמים עירוניים, וניתוח השוואתי של מרקמי המגורים שהוקמו בישראל בעשורים האחרונים.

"מרחב המגורים הישראלי" הינו פרויקט של המעבדה לעיצוב עירוני באוניברסיטת תל אביב. המעבדה עוסקת בשכלול הידע, המתודות וארגז הכלים העומדים לרשות המתכנן, האדריכל והגיאוגרף. באמצעות תהליך של פיתוח יצירתי וביקורתי, נחקרים הקשרים בין ההיבטים החברתיים והפיזיים בעיר ונבחנות אסטרטגיות ניסיוניות לקובעי מדיניות בנושאים של תכנון ועיצוב עירוני. כמסגרת תיווך בין הפרקטיקה לתיאוריה, המעבדה משמשת כמקום של ייצור והפצת ידע ומקדמת שיתופי פעולה עם רשויות, קהילות וחוקרים בתחום ההתחדשות והעיצוב העירוני.

ד"ר טלי חתוקה

המעבדה לעיצוב עירוני
החוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם
אוניברסיטת תל אביב

החיים הם לא סרט. בסצנת הסיום של הסרט "סלאח שבתי", המועמד הישראלי לאוסקר ב-1964, עוברת משפחת שבתי מהצריף הדולף במעברה הארעית אל השיכון המודרני, החדש והמבריק. שכונת יד התשעה, זירת ההתרחשות בסרט נבחרה לפתוח את סדרת הסקרים בסביבות מגורים בישראל. היום, כחמישים שנה לאחר שכבו המצלמות, חיפוש באינטרנט של המונח "שכונת שביב", שמה המקורי של "יד התשעה", מעלה שלל פריטים ומאמרים הנוגעים להיתקלויות של תושבי השכונה עם החוק. הצצה חטופה בחלק מן הטקסטים חושף את הדימוי השלילי של השכונה ורצף המילים "השכונה הקשה ביותר בהרצליה" חוזר על עצמו שוב ושוב. אכן, התדמית התקשורתית שיש לשכונה לא מיטיבה עם המקום, אולם הוא התגלה לנו דווקא כשכונה נעימה ומזמינה.

כניסה אחת בודדה יש לשכונה קטנה זו, השוכנת בצפון-מזרחה של הרצליה ונושקת לעיר רעננה. קנה המידה וחיי היום יום הצנועים בשכונה, אינם מתיישבים עם שמות הרחובות הקרויים על שמם של הרים נישאים ובהם הר המוריה, הר סיני, הר שומרון, הרי גולן או הר נבו. אמנם, בנוסף לשמות רחובות אלו גם שמות קצת יותר מקומיים המרמזים במשהו על סיפורו של המקום כקבוץ גליות: מעפילי מרוקו – על שמם של 44 נוסעי הספינה אגוז שטבעה על נוסעיה בעת שהעלתה קבוצת עולים ממרוקו בדרכם לישראל, אברהם זיסו – על שמו של פובליציסט יהודי רומני שהיה קורבן במשפט הציונים ברומניה בשנות החמישים, או גן התשעה – על שמם של תשעה יהודים שהועלו על המוקד בעיראק בשנות הששים, אך גם הם מגלמים סיפורים הירואיים של קהילה במאבק.

מזג האוויר הנוח של יום חורף שמשי סייע לנו, הוא הוציא את תושבי השכונה אל מחוץ לבתיהם וזימן לנו עוברי אורח רבים. מוסיקה בקעה מן החלונות בתים וליוותה אותנו בשיטוטנו. הווי שכונתי, כולם מכירים זה את זה, עוצרים, משוחחים, מתנהלים באיטיות בשבילי ההליכה הרבים הפזורים בין הבתים ומחברים בין חלקיה השונים של השכונה. השבילים בין הבניינים, יוצרים מערך נפרד מתנועת כלי הרכב, מחברים בין אזורים, מקצרים דרכים, מוצלים במגוון של עצים ויוצרים אווירה אינטימית, מזמינה. תושבים ממהרים בדרכם לאחת מן המכולות הפזורות בשכונה, לגן הילדים או לבקר שכנים. אמנם המרכזים אינם מתפקדים באופן מלא, אך נראה שהדבר כמעט ולא מציק לתושבים, שהרי "המיקום של השכונה מצוין ותוך 5-10 דקות אתה במרכז העיר או בקניונים 'שבעת הכוכבים' ו'ארנה' וכולם נוהרים לשם" מסביר לנו עובר אורח. גם התחבורה הציבורית שעברה תהליך שיפור משמעותי בתקופה האחרונה, מאפשרת ניידות גבוהה למרכז הרצליה ולתל אביב, במהירות יחסית.

התושבים ידידותיים וחלקם פונים אלינו ביוזמתם – הם מכירים היטב את השכונה ואת דייריה ומבדילים בקלות בין שכן לבין זר. כל זר הוא יזם פוטנציאלי אשר בא לעניין אותם בתהליכים של 'פינו-בינו' למרות שזו כלל אינה מיועדת לכך. "אתם מהפנינו-בינו?" שואלת אותנו אישה שיוצאת מהכניסה הסמוכה, דייר אחר מסמן לה בתנועת ראש מהירה, לא, והיא שבה לענייניה. הדייר, דני, נולד בשכונה בשנת 1961, מסביר לנו: "כל הזמן שמים בתיבות הדואר הודעות וגם באים לכאן. הפעם האחרונה הייתה לפני כחודש כשבאו מתרבות הדיר ותלו מודעות שהם מוכנים להשתתף ב-50% מעלות שיפוץ המבנים." ואכן היזמים הצליחו לשכנע את הדיירים באוצר הטמון בשכונה. "מי שיש לו דירה ששווה 200 אלף דולר" מסביר את המצב אלי הרוש, יו"ר ועד התושבים בו נתקלנו במקרה ברחוב, "אז הדירה החדשה שיקבל תהיה שווה 600 אלף דולר וכך יהיה לו רווח בבנק של 400 אלף דולר."

על מה שיקרה אחרי שיהרסו את כל השכונה מעדיפים לדבר פחות, קל יותר לחלום על הרווח בבנק. "אנו יכולים להיות כמו שכונת נווה עמל הסמוכה", ממשיך דני להסביר, "צריך להשקיע פה בחזיתות הבניינים ובחנויות שבשכונה. האזור הזה בשכונה נחשב לאזור טוב, חוץ מבעיות החניה שעשה פה מכון אדלר. אנחנו פה קרובים לבורוכוב ולנווה עמל, שאלה שכונות חזקות, הכל פה שקט חוץ מהקטע של החניה. לגבי נושא שיפוח החזיתות: העירייה מוכנה להשתתף ולתמוך, אבל החברה כאן היא ממעמד סוציו-אקונומי כזה שלא יכול לתחזק את זה. אם תבני פה מגדלי רבי-קומות אנשים מבוגרים לא יוכלו לעמוד בעלויות ובתשלומים. איפה תשימי אותם בכל אותן שנים של בניה?"

אנחנו משתכנעים שכדאי לראות כיצד נראית השכונה הסמוכה "נווה עמל", נכנסים למכונית, עושים סיור ומתאכזבים. בתים פרטיים, צפיפות נמוכה, גדרות, סימנים של מעמד סוציו-כלכלי גבוה. חסרים לה הקישוריות וההווי השכונתי העולה מן השכונה הסמוכה, זו בעלת התדמית השלילית, אליה העדפנו לחזור.

יד התשעה, שכונת קצה. בגבולותיה הצפוניים, חניון משאיות ואנטנות סלולאריות עצומות הנטועות בתלוליות אדמה רטובות, בגוון ירוק של אחרי גשם. כאן בעתיד מתוכנן לקום כביש מהיר שיחבר את כביש החוף עם כביש 4 עד כביש 6. עד אז, יחצו ברגל התושבים את הרצועה הירוקה וייהנו מן הגנים והפארקים ברעננה.

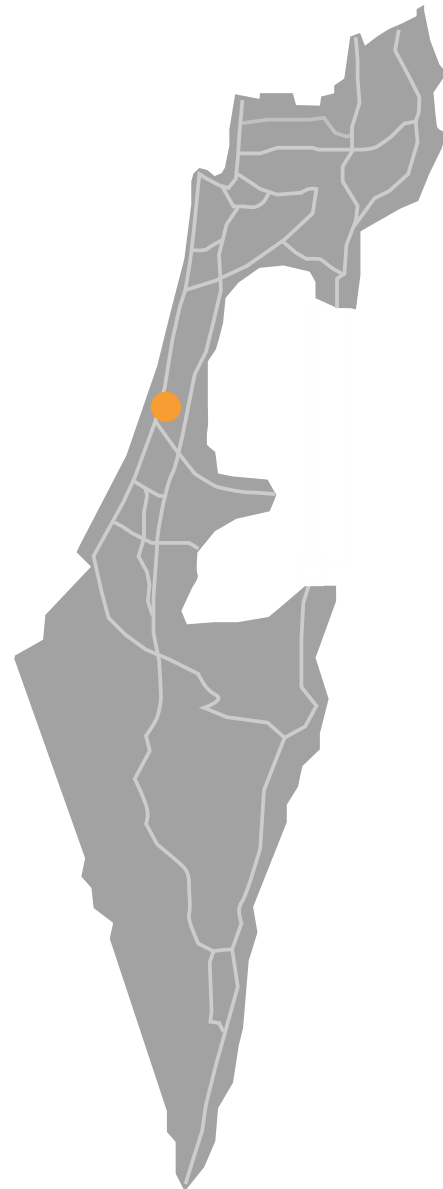
רגע לפני החזרה לתל אביב, עצרנו לשוחח עם רפי, חבר נוסף בוועד המונה תשעה מתושבי השכונה. תוך כמה דקות הצטרף אלינו גם יו"ר הוועד. היות וכבר שמענו מספיק על חלומות ה"פינוי-בינוי" שלו, ביקשנו להרחיב את ידיעתנו על נושאים אחרים בשכונה. "אנחנו בוועד מחליטים פה אחד ואין לנו מחלוקות" אמר והחזיר מיד את הדיון לנושא האהוב עליו.

תעודת זהות

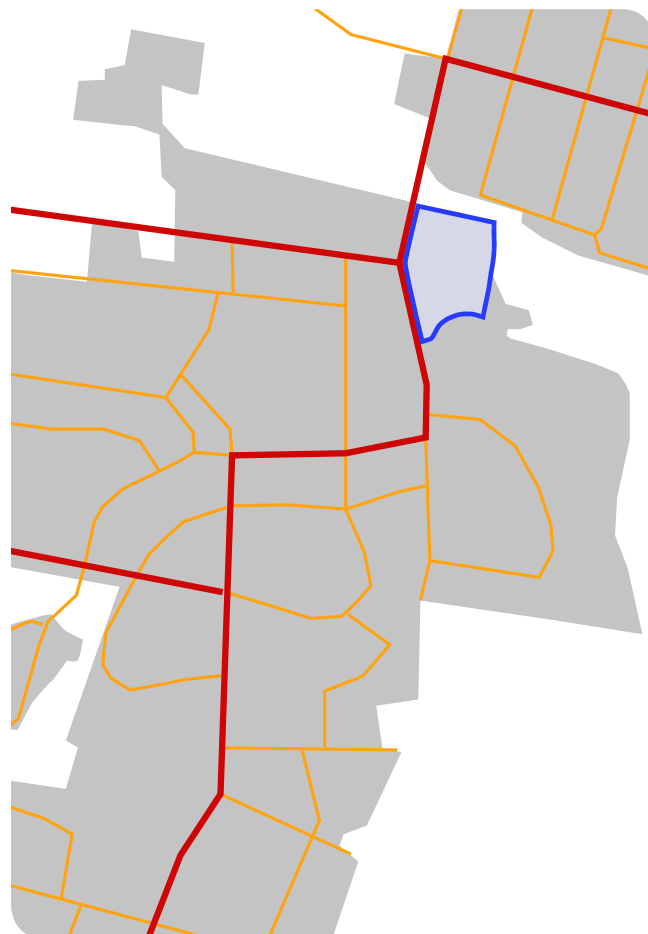
הקמה: שנות השישים והשבעים
מספר תושבים: 3900
גיל חציוני: 37.0
ילידי ישראל: 57.9%
ממוצע נפשות למשק בית: 2.5
משקי בית עם בני 65 ומעלה: 28.7%
משקי בית עם ילדים עד גיל 17: 28.1%
צפיפות דיור ממוצעת במשקי הבית: 0.9
גרים בדירה בבעלות: 51.7%
גריה בדירה בשכירות: 40.9%
בעלי מכונית אחת לפחות: 56.7%
בעלי שתי מכוניות ויותר: 11.0%
ממוצע טלפונים ניידים למשק בית: 2.0
בעלי מחשב אישי: 71.8%
בעלי מנוי לאינטרנט: 89.0%

* נתוני מפקד אוכלוסין 2008,
הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

מפת השכונה

יד התשעה: שכונת קצה בעיר הרצליה, סמוך לגבול עם רעננה

בסיור שוטטנו ברחובות, במשעולים
ובשבילים פנימיים והמשכנו בסיור
רכוב בשכונת נווה עמל המשיקה
מדרום. במהלך הסיור ביקרנו בגן
הציבורי, במרכזים מסחריים, במתחם
בתי הכנסת, וברצועה הפתוחה בשולי
השכונה המהווה את הדופן הצפונית
של הרצליה. פגשנו תושבים, בהם גם
נציגי ועד השכונה, עימם קיימנו ראינות
ושיחות בלתי פורמאליות. ביקרנו גם
בשני בניינים המייצגים טיפולוגיות בינוי
שונות, וערכנו שיחות קצרות עם ארבע
תושבות ותיקות של השכונה, בבתיהן.

שכונת יד התשעה, ממוקמת בחלק הצפון מזרחי של הרצליה ומהווה מקרה טיפוסי של שכונת קצה עירונית. בחלקה המערבי ממוקם כביש בין עירוני, דרך ירושלים, ציר מהיר החוצץ בינה לבין שאר העיר. בחלק הדרומי היא נושקת לשכונת נווה עמל, ומתמזגת עימה. בחלק הצפוני והמזרחי תלוליות עפר תוחמות את גבולה. השכונה מאורגנת סביב שני מערכים מעגליים של רחובות. המעגל הרחב מורכב מארבעה רחובות מרכזיים (הר סיני, רביבים, זיסו והר שומרון) המשיקים לכל אחת מארבע דפנות השכונה בעלת הצורה המלבנית. המעגל הפנימי, רחוב מעפילי מרוקו, תוחם מרקם צפוף במיוחד של בנייה צמודת קרקע.

הרחובות מתוחזקים היטב, מעברי החצייה מודגשים בפסי האטה המרוצפים במרצפות אקרשטיין צבעוניות. המדרכות נקיות ותקינות. ריהוט הרחוב כולל תחנות אוטובוס חדישות, ספסלים, שילוט, תמרור ותאורת רחוב רציפה. הרחובות אינם סואנים, ובאופן כללי התנועה אינה ערה. בסמוך לבית הספר קיים ריבוי של שלטי הכוונה: תמרורים, שלטים ומודעות לאירועים עירוניים ושכונתיים. רחובות השכונה בכללותם הינם מזמינים, נעימים להליכה ומאפשרים קשרי עין בלתי אמצעיים המעודדים מפגשים אקראיים וקשרים חברתיים.

תנועה מוטורית
ורגלית

שבילים להולכי רגל

מבני ציבור
ומרכזים מסחריים

קישוריות ותנועה

בנוסף לרחובות, קיימת בשכונה רשת של שבילי הולכי רגל המקשרת בין רחוב לרחוב, בין הבניינים לרחובות, ובעיקר בין הרחובות לשטחים הציבוריים. מערכת התנועה הרגלית הינה רציפה, בטוחה ומזמינה, והשבילים מתוחזקים היטב, נקיים, מוצלים באמצעות מגוון של עצים בוגרים (שהבולטים שבהם הינם סיסם הודי, ברוש ואורנים) וכוללים ריהוט רחוב (תאורה, ספסלים וברזיות). הרחובות מקושרים אלו ואלו ואין כמעט רחובות ללא מוצא. שבילי הולכי הרגל בשילוב מערכת הרחובות הכוללים תנועה מוטורית מאפשרים קישוריות מיטבית לכל חלקי סביבת המגורים, לרבות למוקדים השכונתיים. ניכר כי עיריית הרצליה משקיעה משאבים בפיתוח ותחזוקת המרחב הציבורי. הדבר בא לידי ביטוי בריהוט רחוב תקין ובתאורת רחוב רציפה, בפריסה רחבה ברחובות, בשבילי ההליכה ובגני המשחקים. התחושה במרחב הציבורי בטוחה, ולמרות זאת, בעת הביקור ניצבה בחניון שברחוב הר עצמון מכונית מפורקת ולא שמישה, העומדת בניגוד גמור למרחב הציבורי האיכותי שמאפיין את השכונה.

מוקדים שכונתיים

המרכזים המסחריים בשכונה מתוכננים עם הצללה מובנית, בחלקה מקורית (כדוגמת המרכז בצפון רחוב הר שומרון) ובחלקה כתוספת מאוחרת (המרכז בפינת הרחובות הר סיני ורביבים). במרכז השכונה קיים שטח ציבורי פתוח החוצה את השכונה ממזרח למערב ובתוכו ממוקמים גני משחק, גני ילדים וקריית בתי כנסת. בתי הכנסת שבלב השכונה מייצגים כל אחד קהילה אחרת: מרוקאי, אשכנזי, עיראקי וטריפוליטאי. בתי כנסת נוספים המייצגים, בין היתר, עדות נוספות קיימים בחלקים אחרים של האתר. קולות הילדים עולים מגני הילדים המקיפים את הגן וניתן לדמיין את המקום בערב שבת על הניגונים השונים המבטאים את המגוון האתני המתגורר בשכונה. בתי הכנסת הם המרכזים הפעילים ביותר בשכונה, כמו שמספרת לנו תושבת קשישה שעלתה מפרס וגרה בשכונה מאז 1966, "בית הכנסת העירקי הוא מקום חשוב בשבילי. אני לא מסתובבת כי אני עובדת בהרצליה. אני חוזרת הביתה ועם תהילים קוראת עד הלילה. עכשיו הולכים לבנות שם עוד בית כנסת, יש יותר דתיים ורב השכונה הוא רב מאוד טוב."

בשכונה קיים מחסור בכיתות לימוד, בעיקר בגילאי היסודי. למרות ההשקעה הכספית בבית הספר השכונה, חלק מהתלמידים תושבי השכונה לומדים בבתי ספר בשכונות אחרות, שם הם נחשבים ל"תלמידים חלשים". לפיכך, מעדיפים הורים רבים לשלוח את ילדיהם לחינוך דתי מחוץ לשכונה. בנוסף, קיים מחסור בצהרונים בתחומי השכונה, דבר שמקשה על הורים, בעיקר על אימהות, לעבוד במהלך שעות היום. בשכונה אין סניף דואר, כספומט, צהרון, פיצוצייה. יש רק כמה מכולות קטנות שמחיריהן גבוהים, ושעות הפתיחה שלהן מצומצמות. כמו כן, קופת החולים שפעלה בעבר בשכונה הפכה למרכז רפואי ייחודי לחולי דיאליזה, ואינה משרתת את הציבור הרחב באופן שוטף. לפי יו"ר הוועד, "יש בעיה שאין קופת חולים בשכונה. היה בעבר אבל הפכו אותו למכון טיפולי דיאליזה וכדי ללכת ולראות רופא צריך לנסוע למרפאה בשכונת נווה עמל אבל לשם אין תחבורה ציבורית ולכן זה מאד מקשה על המבוגרים. אין גם סניף דואר וזה מאד בעייתי. היה סניף אבל שדדו אותו ומאז הם לא רוצים לפתוח סניף חדש. השכונה סובלת מדימוי שלילי של עבריינות, אך אם תפנו למשטרה הם יגידו שאין בעיה כאן".

קצה השכונה מצפון וממזרח נושק לשטח פתוח. מצפון לשכונה, מעבר לשדות, שוכנת השכונה הדרומית של רעננה. בעתיד מיועד לעבור במקום כביש 531 שיקשר לכביש 4 ממזרח וכביש 2 ממערב ובכך תבוא לקיצה פיסת טבע זו. חניון משאיות עירוני השוכן בדופן הצפונית של השכונה, ייתכן ומהווה מפגע סביבתי של רעש וזיהום וכן מפגע בטיחותי ברחובות השכונה. ברחוב הר שומרון מצוי פח אשפה פתוח ומלא (צפרדע) המושך חתולים ומהווה מפגע סביבתי ובריאותי. השיכונים הסמוכים ל"מכון אדלר", בחלק הדרום מזרחי של השכונה, סובלים מבעיית חניה.

המחסור בשירותים בשכונה, כדוגמת דואר, בנק ומרפאות, מצריך נסיעה למרכז העיר או לשכונת נווה עמל הסמוכה. התחבורה הציבורית המשרתת את השכונה מתבצעת באמצעות חברת מטרופולין, אשר תגברה ושיפרה את מערך הקווים. כיום, מקושרת השכונה למרכז הרצליה ולמרכז תל אביב, אך היא אינה מקושרת היטב לשכונת נווה עמל הסמוכה בה קיימת מרפאה המעניקה שירות לתושבי השכונה. בנוסף, מספרת אחת התושבות, אשה קשישה, כי החלפת חברת האוטובוסים פגעה בנגישות למוגבלים בתנועתם. "האוטובוסים של מטרופולין לא נוחים. לאנשים נכים פחות נוח להגיע לאוטובוס. החלק האחורי של האוטובוס הוא עם מדרגות שצריך לטפס ואני לא יכולה להגיע אליו. בנוסף הנהגים של אגד היו אדיבים יותר מהנהגים של מטרופולין."

טיפולוגיות מגורים

השיכון הציבורי של מבני רכבת ארוכים הוא הטיפולוגיה הנפוצה בשכונה, אך מרקם המגורים אינו משדר אחדות וחזרתיות משתי סיבות עיקריות: ראשית, בשכונה קיימים כמה טיפוסים שונים של מבני רכבת – ממבנים קטנים בני שתי קומות וגג רעפים ועד מבנים גבוהים בני ארבעה עמודים הניצבים על קומת עמודים. שנית, המבנים עברו שינויים עם השנים והם נבדלים אלו מאלו, בעיקר בכל הנוגע להרחבות, סגירות, צמחיה ותחזוקה.

במהלך הסיור ביקרנו בשני מבנים המייצגים שני סוגים שונים של מבני רכבת: הראשון, מבנה רכבת בן ארבע קומות, הוקם בשנות השבעים על ידי חברת עמידר, וכולל שתי כניסות ושמונה דירות לכניסה. המבנה מקביל לרחוב וקומת הכניסה שלו נמצאת כמה מדרגות מעל מפלס המדרכה. המבנה כולל קומת עמודים מפולשת ומוקף בחצר משותפת. השני, מבנה רכבת בן שתי קומות, הוקם בשנות השישים, וכולל שתי כניסות וארבע דירות לכניסה. המבנה ניצב לרחוב, מוקף בחצר משותפת שחלקים מתוכה גודרו והפכו לחצרות פרטיות. קומת הקרקע של המבנה כוללת דירות, שלעיתים הורחבו על חשבון החצר.

טיפולוגיה א
מבנה שיכון ציבורי,
4 קומות על עמודים

טיפולוגיה ב
מבנה שיכון ציבורי, 1-2
קומות, חצרות פרטיות

טיפולוגיה ג
מבנה שיכון ציבורי, 2-3
קומות, חצרות משותפות

במהלך הסיור ביקרנו בשלוש דירות, כולן היו מושקעות ומקושטות, כולן עברו שינויים מאז בנייתן: בדירה הראשונה, בת ארבעה חדרים, סגרו הדיירים את המרפסת וחיברו אותה לסלון ליצירת חלל גדול ומואר. המטבח הורחב על חשבון מרפסת השירות ובוטל הקיר בינו לבין הסלון, והתוצאה היא חלל אחד המכיל סלון גדול, פינת אוכל ומטבח. בדירה הראשונה מתגוררות אם קשישה ובתה, בת 39. הבת למדה במכללה ועבדה כפקידה בבנק, וכעת לאחר שעזבה את עבודתה חזרה לגור עם אמה בשכונה. המשפחה מונה 12 אחים ואחיות, כולם למעט אחת עזבו את השכונה ובאים לבקר בשבתות וחגים עם הנכדים והנכנים. הדירה עמוסה בציורים גדולים, וילונות ופרחים. במרכז הסלון כוננית עם ספרי קדושה, ובמרכז טלוויזיה. המטבח יחסית גדול, אך הבישולים גולשים גם לשולחן פינת האוכל. בזמן הביקור האם הקשישה אפתה "לחם של שבת" במטבח. המטבח מהווה מוקד מרכזי בבית, ולכן הוא הורחב על ידי הדיירים. "כאן אני נמצאת רוב היום", מספרת האם. תליית הכביסה נעשית מהחלון של הסלון, לכיוון חזית הראשית, ולא מהמטבח לחזית האחורית. לדברי האם, היא קיבלה אישור לכך כאשר ילדיה היו בצבא וכמות הכבסים היתה גדולה מאוד.

דירה א - מוקדי פעילות בבית

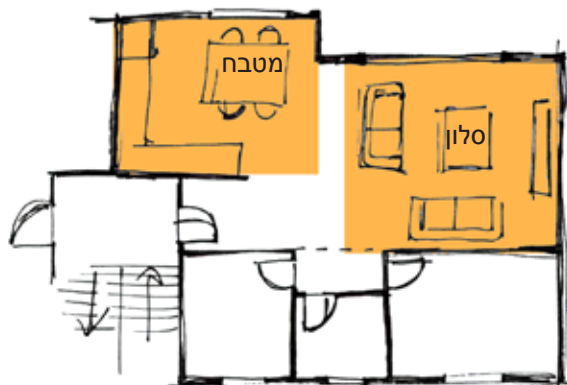

דירה שנייה, בקומת קרקע, הורחבה על חשבון החצר וכן נבנתה מרפסת חיצונית מקורה. בדירה מתגוררים ארבעה ילדים בוגרים ושני הורים קשישים, שהגיעו לשכונה מהמעברה. נפגשנו בחצר הבית, כשהאם תלתה כביסה בחצר, לרבות על חלקה החיצוני של הגדר כך שהכבסים פנו לרחוב. האם לא הסכימה שניכנס לתוך הבית וישבנו במרפסת, מעין חדר חיצוני הפונה לרחוב. המרפסת החיצונית מחופה עץ וכוללת חפצים רבים, כמו ספסל לישיבה, כיור לנטילת ידיים, שעון, תמונות של רבנים, עציצים, וחפצי נוי נוספים. בדירה השלישית, בת שני חדרים וחצי המתפרשים על פני 40 מ"ר, חובר המטבח לסלון והדירה כולה עברה שיפוץ שכלל החלפת ריצוף וצביעה. בדירה מתגוררת אשה בשנות ה-60 לחייה, שגרה בגפה. הדלת היתה פתוחה, כשנכנסנו הייתה במטבח. "אני מבשלת שיהיה". יש לה בת כבת 40, שלומדת לתואר שני, מתגוררת בכפר יונה ומבקרת מספר פעמים בשבוע. במהלך היום היא נמצאת בעיקר במטבח ומבשלת, או רואה טלוויזיה בסלון. הדירה עברה שיפוץ לאחרונה והריצוף בהיר וחדש. על הקירות נוסף מעין תבליט בדוגמת אבן, בסלון יש טלוויזיה שטוחה וגדולה, והמטבח אובזר במקרר חדש ובמדיח כלים.

לרוב האנשים שנשאלו יש לפחות מכשיר טלוויזיה אחד בבית, ולעיתים שניים עד ארבעה מכשירים. מחשב הינו מכשיר פחות נפוץ, לחלק מהנשאלים יש מחשב אחד, ולאחרים אין כלל מחשב בבית אין מחשב "כי לא צריך". בעלה של אחת הנשאלות הוא טכנאי מחשבים ולכן בבית יש מחשבים רבים, חלקם בתיקון. אחת המשפחות שרואיינו הינה משפחה דתית שאינה מחזיקה בבית טלוויזיה או מחשב. לחלק מהאנשים יש חיבור אינטרנט, לאחרים אין. אחת הנשאלות, אשה קשישה, שאלה "מה זה?"

דירה ב - מוקדי פעילות בבית

המרחבים המשותפים

המבנים מוקפים בחצרות משותפות, מגוננות באופן חלקי, לרוב בתחזוקה סבירה. במבנים שנבדקו, התושבים מנקים את חדר המדרגות בעצמם. באחד המבנים שנבדקו אין ועד בית, והדיירים מטפלים בעצמם בבעיות תחזוקה (או שוכרים עזרה זמנית). במבנה האחר פועל ועד בית הגובה 100 שקלים לחודש, אך קיימות תלונות על תפקודו. חדרי המדרגות בשני המבנים מתוחזקים באופן שטחי (תיבות דואר, ניקיון, צבע), אך קיימות בעיות תשתית רציניות יותר כגון חוטי חשמל חשופים, סדקים, מנורות שבורות וטיח מתקלף. ברחבת הכניסה של אחד המבנים הריצוף שבור ושקוע בחלקו. המבנים בשכונה אינם נגישים לנכים או למוגבלים בהליכה, דבר שמקשה גם על תנועתם של התושבים המבוגרים בשכונה. בבניינים אין מעלית, ובאחד מחדרי המדרגות שנבדקו יש מסוע לנכים. בחלק מחדרי המדרגות תלו דיירים חפצי נוי שונים, כמו מראה או תמונות, לרוב של נוף ירוק.

בכל הנוגע לשטחים המשותפים, ניכר הבדל משמעותי בין השיכונים בחלק הצפוני-מזרחי של השכונה לחלק הדרומי-מערבי. בחלק הצפוני, טיפולוגית המגורים היא של שיכון בין שלוש קומות על עמודים, שם ניכר כי שטח המגורים מטופח ומגונן. הבניינים מאורגנים בוועדים שדואגים לגינות. שאלנו בנוגע להתארגנות בנושא, "אנחנו ברוך ה' יושבים ביחד ומדברים יחד. כמו אחיות. אנחנו אוספים כסף כל חודש ומטפחים את הגינה בעצמנו. אנחנו היינו הראשונים." בחלק הדרומי מדובר בטיפולוגית מגורים שונה, של מבנה טורי בין שלוש קומות, במבנים אלו ניכרת הזנחה בחלק הסמי-ציבורי. "בבניין ישנן שלוש קומות, אין ועד בית וכל דייר מנקה את האזור שלו בעצמו". סביב השטחים המשותפים באזור זה מתפתחים ויכוחים בין שכנים. הוויכוחים הנפוצים הם סביב הזכות לשימוש חורג, כמו הצבת מחסן בחצר המשותפת, התקנת מסוע לנכים בחדר המדרגות: "לא כל השכנים אוהבים את המתקן הזה. השכנים יכולים להגיד מה שיגידו, אני חייבת את זה ולפי חוק מותר לי אז שיתפוצצו". ויכוח נוסף הוא סביב תחזוקה של השטחים המשותפים: "אין תרבות דיור, אנשים זורקים לכלוך מהחלון לדשא של הבניין. אמא אומרת לבן שלה שמותר לזרוק מהחלון, והזבל מצטבר למטה". השבילים בין מבני הרכבת תוכננו על מנת שישמשו גם כמקומות שהייה – מול הכניסות למבנים הוצבו נישות עם ספסלים בנויים, אבל כיום הנישות משמשות כאזור לפחי אשפה.

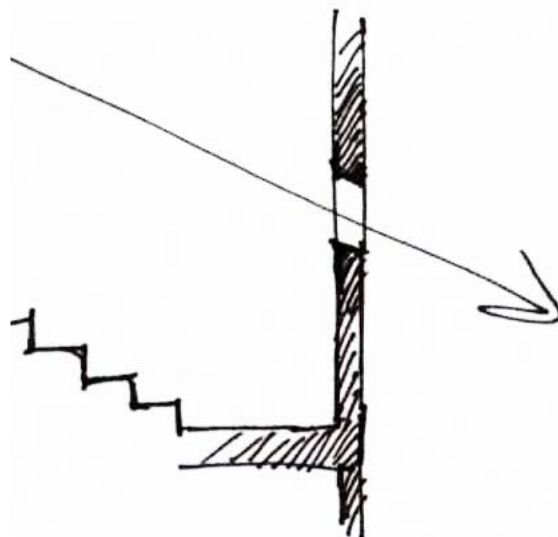
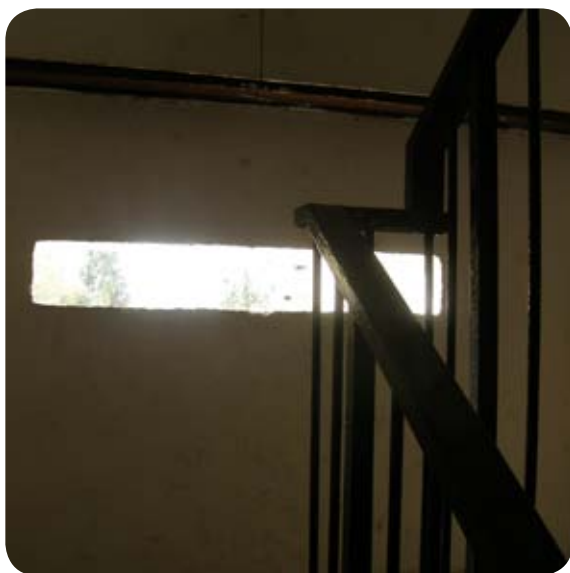
קשר פנים-חוץ

רוב מבני הרכבת בשכונה מוצבים כך שחזיתותיהם הארוכות מופנות לצפון ודרום – הפניה שנחשבת למיטבית מבחינת אור וצל. בדירות בהן ביקרנו יש שני כיווני אוויר. למעט המרפסת שנסגרה והפכה לקיר החיצוני של הסלון, כל שאר החלונות הם בגודל סטנדרטי (כמטר על מטר). בעת הביקור הזגוגיות היו סגורות אך התריסים היו פתוחים, דבר שאפשר כניסה של אור טבעי. תכסית הקרקע בשכונה נמוכה באופן יחסי. שטח החצרות המשותפות הבלתי מרוצפות הינו גדול, דבר המאפשר חלחול של מי נגר לקרקע. נראה כי חלק מהחצרות הצמיחו עשב וצמחיה בזכות הגשמים האחרונים, וככל הנראה הן מתייבשות בעונת הקיץ, ואינן כוללות השקיה מלאכותית.

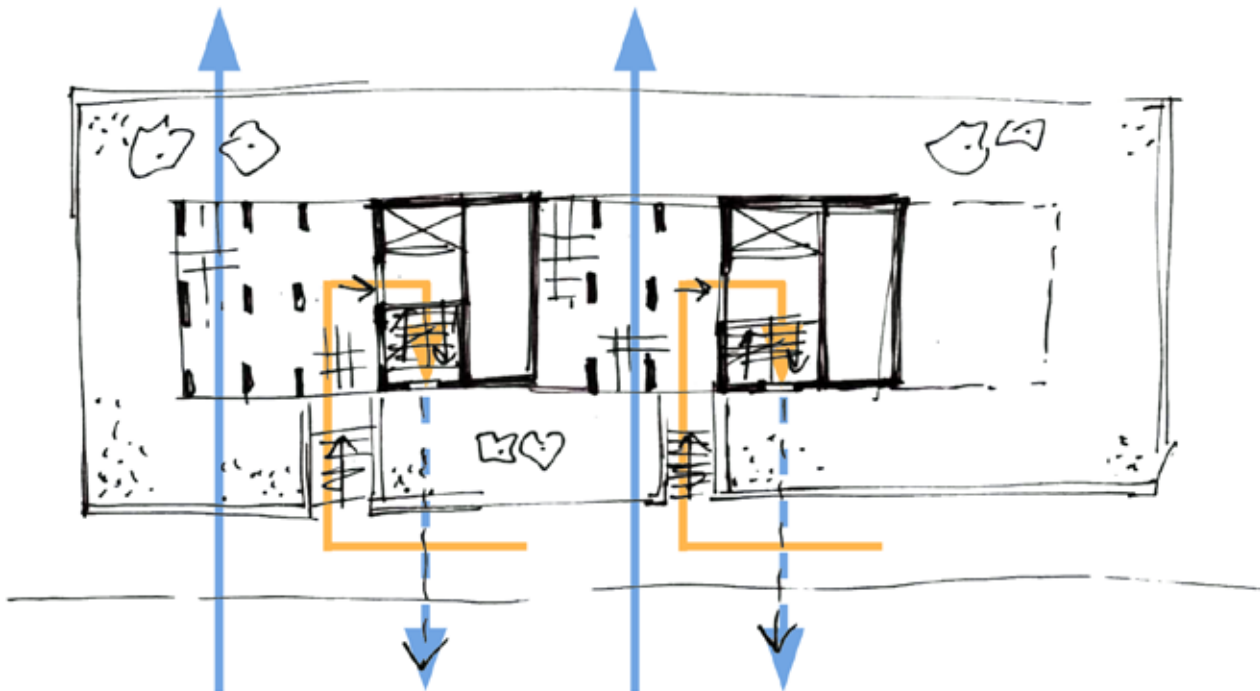

רוב מבני המגורים בשכונה מגודרים בגדר מתכת או גדר חיה, ומופרדים מקו הרחוב (כולל שערים המפרידים בין המרחב הציבורי למרחב המשותף), אך יחד עם זאת הגדרות אינן מנתקות את קשרי המבט ובמקרים רבים השערים אינם נעולים. בחלק מהמקרים ההפרדה נעשית גם באופן מפלסי, כאשר המבנה מורם מעל מפלס הרחוב בכמה מדרגות. ההפרדה בין החלקים המשותפים למרחב החיצוני ממשיכה גם בתוך חדרי המדרגות: למרות שלחדרי המדרגות בשני המבנים שנבדקו יש קיר חיצוני, הוא כולל חלונות קטנים המאפשרים הצצה בלבד וקשר מוגבל עם החוץ, כמו גם חדירה מעטה של אור טבעי.

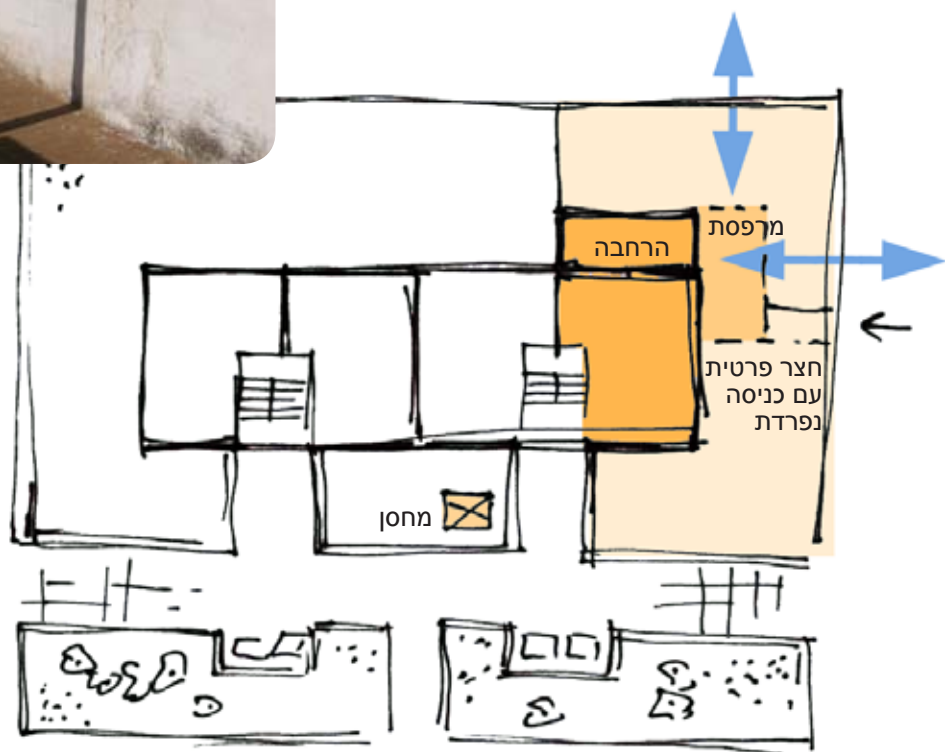
ההפרדה בין פנים לחוץ בולטת בעיקר במבני בעלי קומת העמודים המפולשת: במבנים אלו, קומת הכניסה נמצאת מעל מפלס הרחוב והבניין עצמו ניצב על עמודים. כך, מבטו של עובר האורח חודר את הבניין, ממשיך ללא הפרעה מעבר לרחבת הכניסה, ומאפשר הצצה אל החצר האחורית ואל הנעשה מצידו השני של הבניין. לעומת זאת, במבני הרכבת הנמוכים מתרחש טשטוש מסוים בין פנים וחוץ, כאשר חלק מהחצר המשותפת הפכה לפרטית, ומשמשת לעיתים כמרפסת או חדר חיצוני. פעילויות מסוימות, כדוגמת תליית כביסה או ישיבה, מתרחשות בחוץ, וניתן להביט בנעשה בחצר מהרחוב – ולהיפך.

טיפולוגיה א - ניתוק בין פנים וחוץ, קשרי מבט מעבר לבניין

טיפולוגיה ב - הרחבה של המרחב הפרטי ושטטוש בין פנים לחוץ

תנועת הולכי הרגל הערה ברחובות ובשבילי ההליכה בפנים השכונה, מעידה על הרכב האוכלוסייה בסביבת המגורים: אוכלוסיה מגוונת, שבעיקרה מתבססת על מהגרים. מערך התנועה וקנה המידה של השכונה מאפשרים פגישות אקראיות בין הולכי הרגל, בין מקומיים לזרים. תושבי השכונה הותיקים אינם מהססים לשאול זרים לסיבת שהותם במקום ולפתוח עימם בשיחה גלויה על מצבם האישי ומצב השכונה. בשעות הבוקר אזור גני הילדים מהווה את אחד מהאזורים היותר פעילים בסביבה. גני הילדים פתוחים למרחב הציבורי ומחיים את המרחב בקולות הילדים ובפעילותם הערה במתחם הגנים. גם במכולות ובחנויות הירקות נרשמה פעילות ערה. בגינת המשחקים שהו אם ובתה.

בזמן הביקור, לא נראה כי מישהו משתמש בשטחים המשותפים ובחצרות הבניינים: כסא בודד עומד ברחבת הכניסה של אחד המבנים, ערוגה עם ספסלים שיועדה במקור לישיבה הפכה לאזור של פחי אשפה. השימוש הנפוץ בחצרות המשותפות הוא סגירה של אזור וניכוסו לאחת הדירות בקומת הקרקע, פעלה שאינה מתאפשרת במבנה בעל קומת העמודים המפולשת. "פעם הייתה פה אווירה של שכונה, מלא ילדים משחקים למטה. מחבואים, שוטרים וגנבים, מחניים, תופסת, הכל ברחבה של הכביש. היום מאד שקט פה, כולם התפזרו, והילדים מעדיפים לשחק במקום אחר, ב'אשרמן' [פארק גדול הממוקם מעבר לדרך ירושלים]. בסך הכל גם היום אנשים אוהבים לגור פה, כולם מכירים את כולם, שכנים נחמדים בסך הכל".

בשכונה גרות כמה קבוצות חברתיות, בהם תושבים ותיקים, רובם 'וצאי' צפון אפריקה שהיגרו לישראל בשנות החמישים למעברות, הגיעו למקום לפני 40-50 שנה ויושבו בדיור הציבורי של חברת עמידר. בשנות התשעים חלקם רכשו את הדירות. בשכונה מתגוררים גם תושבים חוזרים, בנים להורים שהתגוררו בשכונה וחוזרים אליה לאחר מות ההורים. החל משנות התשעים נכנסו לשכונה גם עולים חדשים מאתיופיה וממדינות ברית המועצות לשעבר, וכן תושבים ארעיים, כדוגמת סטודנטים ומהגרי עבודה, רובם מתגוררים במקום אך אינם צרכנים של השכונה. מבחינת מרחב המגורים, קיים עירוב בין הקבוצות השונות החיות בשכונה, ואין חלוקה למתחמים נפרדים. לדוגמה, באחד הבניינים שנבחנו גרות כמה משפחות ותיקה, זוג עולים חדשים ודירה אחת שפוצלה לשלוש דירות למגורי סטודנטים.

מהם היחסים בין התושבים בשכונה? האם יש ריבים בין תושבים או בין קבוצות? "לא", מזביר אחר התושבים, "לפעמים פה ושם, כמו שאומרים, איפה שיש שתי כוסות ששמים יחד אז עושים רעש". עם זאת, בניגוד למראה הנעים של השכונה, קיימים מתחים, הרי שדימוי השכונה שלילי גם בעיני תושבי המקום. כפי שסיפרה לנו תושבת המקום שפגשנו עם בתה בגן המשחקים "עברתי לגור פה מחולון לפני שלוש שנים בגלל שהתחתנתי והבעל שלי גר פה וגם ההורים שלו. אני לא אוהבת כאן, כי יש שם מאד רע לשכונה. זו שכונה לא טובה, זה כמו ג'סי כהן בחולון. השאיפה שלי היא לחזור לחולון. יש כאן המון רוסים והמון פשע... שורפים מכוניות... אני לא מרגישה שהרצליה עושה משהו לשיקום השכונה, אבל בעלי רגיל ומאד קשור להורים שגם עוזרים לי הרבה."

שכונה עכשיו

סוגיה מרכזית שעומדת על הפרק היא תכנית לפינוי-בינוי שמקדם מזה מספר שנים ועד השכונה. הוועד נבחר בבחירות על ידי התושבים ופועל במסגרת עיריית הרצליה. ראש הוועד, אלי הרוש, משמש בתפקידו זה מספר שנים. כפי שמתאר יושב ראש ועד השכונה: "85% מתושבי השכונה חתמו בעד פינוי-בינוי וגם אני כראש הוועד רוצה לטפל בבניינים. העירייה מצידה לא מעוניינת והיא מקדמת התחדשות. אבל תראה את הבניינים עכשיו: חידשו אותם כבר כמה פעמים ומה שיצא זה טלאים על גבי טלאים. זה לא שווה גרוש. מה שצריך לעשות פה זה רק פינוי-בינוי. להרוס את כל השכונה ולבנות אותה מחדש. הערך של הקרקע פה עולה כל הזמן: אנחנו גובלים ברעננה ובכביש 531 שעתידי לקום מצפון לשכונה ושם גם תהיה תחנת רכבת. מדירה של 200 אלף תקבל דירה ששווה 600 אלף דולר. הייתה אמורה להיות שבוע שעבר פגישה עם סגן ראש העיר בעירייה ובה היו אמורים להשתתף בין השאר גם נציג האגודה לתרבות הדיור, אבל הוא כל הזמן מלכלך על הועד אז אמרתי לסגן ראש העיר שאני לא מוכן וויתרתי על הישיבה. העירייה רוצה עכשיו להכניס לכאן מתקני אשפה ולהקים גדרות אחידות לבניינים, משהו בסגנון יפה אבל מכל ההבטחות האלה לא נעשה דבר. הגיעו היזמים ובאו לשכנע את התושבים לעשות פינוי-בינוי. נכנסו איתם למו"מ והתושבים השתכנעו שיהיה רווח גדול ואפשר יהיה להתקדם. אבל אחרי שהם התחילו אז תושבים התחילו ללכת. מהנדסת העיר הייתה בהתחלה אוהדת ולקחה את התכניות ששכבו אצלה חצי שנה. אחרי חצי שנה היא החזירה לנו הכל ואמרה שהיא לא מעוניינת בפינוי-בינוי ובעירייה רוצים רק שיקום. אנחנו לא מתכוננים להתחשב בעירייה ונעשה את זה כי משרד השיכון בעד פינוי-בינוי ונריץ את זה בוועדה המקומית. יש בתי משפט ויש עורכי דין – זכותנו להתקדם בחיים."

תכניות הפינוי-בינוי מייצרות קונפליקט בין התומכים בו למתנגדים. רבים מתושבי השכונה תומכים בתהליך אך רובם אינם מודעים להשלכותיו. כך גם מסביר לנו תושב השכונה שנולד בה ב-1961 ומתגורר כרגע בסמיכות להוריו, "פינוי-בינוי זה תהליך מתבקש. זה הכי קל להגיד אבל חייבים לחשוב גם על האוכלוסיה המבוגרת – מה עושים איתם. זה הרי תהליך שייקח 5-7 שנים ולמבוגרים זה לא קל." אחת התושבות הותיקות סיפרה לנו כי לתושבים הותיקים יהיה קשה לעזוב את דירותיהם ולהסתגל למצב החדש, ולכן לדעתה לתכנית סיכוי קלוש להתממש. תושבת אחרת העלתה את החשד כי ראש הוועד מקדם את התכנית כדי שיוכל לזכות בשתי דירות ולא בדירה אחת, אך גם חשד זה אינו מונע ממנה לתמוך בתכנית.

שכונת "יד התשעה", המוכרת גם בשם "שביב", נחשבה בעבר לשכונת פשע ועדיין מתמודדת עם בעיות תדמית סביב נושא זה. במקרה זה, השוליות היא כפולה: חברתית וגיאוגרפית. חלק מהתושבים תופסים את השכונה כשכונה נפרדת מהעיר, שכונת עוני, שכונת מצוקה הסובלת מהגירה שלילית של דור צעיר. "מי שילך יצא מכאן, מי שנשאר זה מי שהיה חייב. המבוגרים והחלשים" סיפרה לנו תושבת השכונה, בת 39. בעיית התדמית בולטת יותר כלפי חוץ, בעיקר באופן בו נתפסת השכונה ותושביה על ידי שאר תושבי העיר. "בעבר אנשים לא היו נכנסים לכאן סתם ככה בלי סיבה, היום כבר יש למה להיכנס לפה אבל עדיין אנשים מפחדים" סיפרה עובדת קהילתית בשכונה. "כששואלים אותי מאיפה אני, אני מספרת שאני מהרצליה. רק אם מתעקשים אני אומרת 'שביב', כי לא נעים, זה שם רע". למרות ההשקעה של הרשות המקומית בתשתיות, הדימוי השלילי שדבק בשכונה לא נעלם מהתודעה הציבורית, בניגוד לשכונת נווה עמל השכנה מדרום שסבלה מתדמית דומה, אולם מסיבות שונות זו השתפרה בשנים האחרונות.

העובדה כי אוכלוסיית השכונה שונה (מבחינת שיוך עדתי, מעמד כלכלי, עמדות פוליטיות) מזו המתגוררת במרכז הרצליה, ומיקומה של השכונה כשכונת קצה הגובלת בערים אחרות ומנותקת ממרכז העיר, מעצימות את ההבדל בין השכונה לעיר. בראיונות חזר ההבדל בין ה"שכונה" אל מול ה"עיר". השכונה היא המתחם הפנימי, הקטן, הביתי, עם האופי, "האווירה שכולם מכירים את כולם". העיר נתפסת כמקום חיצוני, קרוב אך רחוק, אליו נוסעים "כשצריך", לקניות או לבילויים. מרכז העיר, למרות קירבתו הגיאוגרפית לשכונה, נתפס כרחוק – כמקום אליו צריך לנסוע או לפחות לתכנן את ההליכה אליו. מצב זה משפיע על בין היתר על ההגדרה העצמית של התושבים, שדיווחו כי הם מבדילים בין היותם תושבי העיר הרצליה, להיותם תושבי השכונה.

המעבדה לעיצוב עירוני

החוג לגיאוגרפיה וסביבת האדם

אוניברסיטת תל אביב

טלפון: 03-6405169

פקס: 03-6406862

דוא"ל: lcud@post.tau.ac.il

ראש המעבדה

ד"ר אדר' טלי חתוקה

צוות החוקרים

אדר' רוני בר

אדר' מיכאל יעקובסון

ניסן אלמוג

החוברת המלאה ניתנת להורדה באתר המעבדה <
<http://www.lcud.tau.ac.il/case-studies-corner>